

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΑΝΙΧΝΕΥΣΗΣ ΤΗΣ ΑΠΟΚΛΙΝΟΥΣΑΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΑΙ ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Αποστολοπούλου Κατερίνα, Καρυδά Ελένη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εισήγησης είναι η διευκόλυνση του εκπαιδευτικού στην αποτελεσματική διαχείριση της ανομοιογένειας του μαθητικού δυναμικού στην τάξη του, με προοπτική να εντοπίσει και να αμβλύνει τις υπάρχουσες εκπαιδευτικές ανισότητες, παρέχοντας ευκαιρίες ισότιμης ανάπτυξης σε όλους τους μαθητές.

Επιμέρους στόχοι της εισήγησης είναι η επισκόπηση και παρουσίαση των κατάλληλων εργαλείων για την ανίχνευση των προβλημάτων συμπεριφοράς σε παιδιά κυρίως προσχολικής και σχολικής ηλικίας. Η εν λόγω διερεύνηση είναι ενδιαφέρουσα, χρήσιμη και απαραίτητη, διότι βοηθά τους εκπαιδευτικούς να προβούν σε ακριβείς και αμερόληπτες εκτιμήσεις μέσα από την αντικειμενική καταγραφή των παρατηρησιακών δεδομένων. Συχνά βέβαια, αυτό είναι αρκετά δύσκολο καθώς τα προβλήματα αυτά άλλοτε λειτουργούν με ένα πρόδηλο τρόπο και άλλοτε βρίσκονται σε μια λανθάνουσα μορφή, προκαλώντας διάφορες αναπτυξιακές διαταραχές, όπως είναι για παράδειγμα οι γλωσσικές δυσκολίες. Αν λάβουμε δε υπόψη ότι τα συγκεκριμένα προβλήματα συμπεριφοράς τροφοδοτούν και ορισμένες κατηγορίες εκπαιδευτικών ανισοτήτων στη σχολική τάξη, τότε αντιλαμβανόμαστε την αναγκαιότητα έγκαιρης ανίχνευσής τους. Η όλη διαδικασία εντοπισμού των προβλημάτων συμπεριφοράς αναφέρεται στους εξής παράγοντες: **Στο είδος και τη φύση των προβλημάτων συμπεριφοράς, στην ηλικία εκδήλωσής τους, στη συχνότητα και το πλαίσιο εμφάνισής τους, στη συσχέτισή τους με το φύλο και τη σχολική επίδοση.**

Λέξεις κλειδιά: Προβλήματα συμπεριφοράς, Προσχολική και σχολική ηλικία. Μέσα ανίχνευσης της αποκλίνουσας συμπεριφοράς.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η προσχολική και σχολική ηλικία είναι μια σημαντική περίοδος ανάπτυξης του ανθρώπου με ευδιάκριτα χαρακτηριστικά, τα οποία αναδεικνύονται μέσα από τα τέσσερα στάδια γνωστικής ανάπτυξης της παιζετικής θεωρίας. Συχνά όμως οι αναπτυξιακές αυτές αλλαγές δημιουργούν διάφορες μορφές συμπεριφοράς που είναι δυσάρεστες και ενοχλητικές για τους ενήλικες. Από τη στιγμή που τα προβλήματα συμπεριφοράς συσχετίζονται με τα μαθησιακά προβλήματα (Παπαθεοφίλου et al., 1989, Χατζηχρήστου & Horf, 1991) αποτελούν τους πυλώνες των εκπαιδευτικών ανισοτήτων στη σχολική τάξη. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στο μαθητοκεντρικό σχολείο έχει ως ύψιστη προτεραιότητα την επισήμανση της φύσης και του είδους των προβλημάτων συμπεριφοράς των μαθητών στη σχολική τάξη, ως προς τον τρόπο εκδήλωσής τους, τα αίτια που τα προκαλούν και τον τρόπο αντιμετώπισής τους. Είναι δηλαδή απαραίτητο κάθε εκπαιδευτικός να εντοπίζει τους «άνισους» μαθητές στην τάξη, με τρόπο όχι μόνο εμπειρικό αλλά επιστημονικό και εμπειριστατωμένο, με προοπτική την κατάλληλη παιδαγωγικο-διδασκτική παρέμβαση.

Η διερεύνηση αυτών των ανισοτήτων στο βαθμό που ταυτίζεται με την ανίχνευση (screening) των διαφόρων προβλημάτων συμπεριφοράς στηρίζεται στη χρήση των κατάλληλων διαγνωστικών μέσων, τα οποία παρέχουν στον εκπαιδευτικό τη δυνατότητα εντοπισμού και αποτελεσματικής αντιμετώπισης των προβλημάτων συμπεριφοράς στη σχολική τάξη. Η παρέμβαση αυτή μπορεί να γίνει είτε σε επίπεδο σχολικής τάξης, είτε σε επίπεδο σχολικής μονάδας, είτε μέσα από τη συνεργασία του σχολείου με την οικογένεια και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να διευκρινίσουμε ότι η διαδικασία της ανίχνευσης, αν και δεν είναι μια διευρυμένη και σε βάθος διάγνωση, η οποία είναι έργο των ειδικών παιδοψυχολόγων και

ψηφιάτρων, ωστόσο πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο αξιόπιστη και έγκυρη, γιατί αποτελεί το πρώτο επίπεδο εντοπισμού των προβλημάτων συμπεριφοράς των μαθητών. Συνεπώς, ο εκπαιδευτικός πρέπει να είναι πολύ καλά ενημερωμένος για το **τι θα κάνει, πώς θα το κάνει και πότε θα το κάνει**. Ο εκπαιδευτικός είναι αυτός που θα δώσει ακριβείς πληροφορίες με βάση τις εκτιμήσεις και παρατηρήσεις του για κάθε μαθητή, ως προς το είδος και τη φύση της προβληματικής συμπεριφοράς, τη συχνότητα και το πλαίσιο εμφάνισής της, τη σοβαρότητά της, τη συσχέτισή της με το φύλο και τη σχολική επίδοση. Για να είναι σε θέση ο εκπαιδευτικός να έχει μια όσο το δυνατόν αξιόπιστη και αντικειμενική εικόνα για τον κάθε μαθητή, είναι αναγκαίο να γνωρίζει πώς θα χρησιμοποιήσει παρόμοια εργαλεία ανίχνευσης. Επίσης, πρέπει να τονίσουμε ότι τα συγκεκριμένα εργαλεία πρέπει να χρησιμοποιούνται μετά από ένα εύλογο χρονικό διάστημα φοίτησης των μαθητών στο σχολείο και πάντως όχι στην έναρξη της σχολικής χρονιάς.

ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΙΣΗΓΗΣΗΣ

Σκοπός της παρούσας εισήγησης είναι να προτείνουμε στον εκπαιδευτικό τα κατάλληλα εργαλεία, ώστε να διαχειριστεί με αποτελεσματικότητα την ανομοιογένεια του μαθητικού δυναμικού στην τάξη του, σε σχέση με τα υπάρχοντα προβλήματα συμπεριφοράς. Για την υλοποίηση του παραπάνω σκοπού αναζητήσαμε και παραθέτουμε μια σειρά εργαλείων, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τον εκπαιδευτικό στην ανίχνευση των προβλημάτων συμπεριφοράς κυρίως στην προσχολική και σχολική ηλικία (Καλαντζή-Αζίζι & Μπεζεβέγκης, 1990).

Για την κατανόηση της χρήσης των παραπάνω εργαλείων πρέπει να λάβουμε υπόψη τα συμπεράσματα ερευνών σε σχέση με τα εξής ζητήματα:

- ❖ Την κατηγοριοποίηση της προβληματικής συμπεριφοράς σε δύο μεγάλες ομάδες α) **Στα προβλήματα εξωτερίκευσης**, και β) **Στα προβλήματα εσωτερίκευσης** (Hinshaw, S.P., et al., 1992, Thomas, J.M. & Guskin, K.A., 2001). Τα προβλήματα εξωτερίκευσης έχουν ως σύμπτωμα τις μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς των παιδιών, όπως είναι η επιθετικότητα, η υπερκινητικότητα, η αταξία, η ανυπακοή, ο θυμός, κ.ά. Τα προβλήματα εσωτερίκευσης έχουν ως σύμπτωμα τις μορφές συμπεριφοράς που αφορούν την ανωριμότητα, το φόβο, το άγχος, τη δειλία, την απομόνωση, κ.ά.

- ❖ Το είδος και τη συχνότητα των προβλημάτων συμπεριφοράς σε σχέση με το φύλο των παιδιών.

- ❖ Τη μείωση της προβληματικής συμπεριφοράς με την πάροδο του χρόνου.

- ❖ Την εδραίωση των προβλημάτων συμπεριφοράς στην παιδική και εφηβική ηλικία, λόγω της μη επαρκούς αντιμετώπισής τους στην προσχολική ηλικία και τη συσχέτισή τους με τη σχολική αποτυχία. (Bailey & Wolery, 1992, Τάφα, 1997).

Σύμφωνα εξάλλου με τη διεθνή βιβλιογραφία τα είδη των μέσων ανίχνευσης των προβλημάτων συμπεριφοράς των παιδιών σχολικής ηλικίας διακρίνονται στα εξής: α) Στα Ερωτηματολόγια (Questionnaires, Rutter, 1967), β) στις Κλίμακες Εκτίμησης (Rating scales, Connors 1990), γ) στους Καταλόγους Ελέγχου (Check-lists, Achenbach & Edelbrock, 1981).

Στο πλαίσιο εξάλλου της δυναμικής της ομάδας θα ασχοληθούμε με ζητήματα που αφορούν τη διαχείριση του συναισθηματικού τομέα στη σχολική τάξη, με βάση τις δασκαλομαθητικές και διαμαθητικές σχέσεις (Παπάς, 1990, Παρασκευόπουλος & Γιαννίτσας, 1999). Για τον εντοπισμό της κατεύθυνσης της επικοινωνίας μεταξύ των μαθητών αλλά και μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητών προτείνεται η χρήση ποικίλων εργαλείων μέτρησης του ψυχολογικού κλίματος της σχολικής τάξης, όπως είναι το *απλό* και το *ακτινικό κοινωνιόγραμμα* (Τσιπλητάρης, 2000), τα *Ερωτηματολόγια για τις διαστάσεις του ψυχολογικού κλίματος* στη σχολική τάξη καθώς και τα *Ερωτηματολόγια για τις διαστάσεις της συμπεριφοράς του εκπαιδευτικού*. (Ματσαγγούρας, 2000).

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΙΣΗΓΗΣΗΣ

Αν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι όσο πιο έγκαιρα εντοπιστεί ένα πρόβλημα συμπεριφοράς τόσο πιο αποτελεσματική είναι η αντιμετώπισή του (De Moor et al., 1998) τότε αντιλαμβανόμαστε πόσο σημαντικό είναι να αναζητηθούν και να χρησιμοποιηθούν τα κατάλληλα εργαλεία στη διδακτική πράξη, τα οποία θα οδηγήσουν τους εκπαιδευτικούς στον εντοπισμό ενός ευρέως φάσματος συμπτωμάτων προβληματικής συμπεριφοράς. Τα εργαλεία αυτά πρέπει να τηρούν ορισμένες προϋποθέσεις, τις οποίες έλαβαν υπόψη τους οι εισηγήτριες και οι οποίες έχουν να κάνουν με τα εξής ζητήματα:

- ❖ Να είναι κατάλληλα να εφαρμοστούν στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα.
- ❖ Να περιγράφουν με τρόπο σαφή και ακριβή τα προβλήματα συμπεριφοράς που διερευνούν.
- ❖ Να αφορούν παιδιά κυρίως προσχολικής και σχολικής ηλικίας.

Όλη αυτή η διαδικασία ήταν άκρως απαιτητική και καθόλου εύκολη. Το γεγονός αυτό πιστοποιείται από την ύπαρξη περιορισμένου αριθμού παρόμοιων εργαλείων στη χώρα μας, εκ των οποίων ορισμένα μόνο είναι μεταφρασμένα και σταθμισμένα για την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα. Ως εκ τούτου στην προσπάθειά μας αυτή ζήτησαμε τη συνδρομή πολλών ερευνητών και δημιουργών εργαλείων αντίληψης της προβληματικής συμπεριφοράς κυρίως στην προσχολική και σχολική ηλικία. Ενδεικτικά παρουσιάζουμε ορισμένα από αυτά τα εργαλεία τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν από εκπαιδευτικούς.

1. Ερωτηματολόγιο δια-προσωπικής και ενδο-προσωπικής προσαρμογής

Σκοπός: Η αξιολόγηση της προβληματικής συμπεριφοράς των παιδιών όλων των ηλικιών.

Δημιουργοί: Ι. Ν. Παρασκευόπουλος, Ν. Δ. Γιαννίτσας, Τομέας Ψυχολογίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Πανεπιστημιούπολη 15784.

Πηγή διαθεσιμότητας: Βιβλίο στα Ελληνικά Γράμματα.

2. Κλίμακα Βαθμολόγησης της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητας [ΔΕΠ-Υ] κατά DSM-IV

Σκοπός: Προκριματική βαθμολόγηση της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητας [ΔΕΠ-Υ] κατά DSM-IV για παιδιά Δημοτικού.

Δημιουργοί: Μετάφραση: Κ. Αγγελή και Γ.Ευσταθίου, Α. Καλαντζή- Ατζίτζι

Πηγή διαθεσιμότητας: Ινστιτούτο Έρευνας και Θεραπείας της Συμπεριφοράς, Παπαδιαμαντοπούλου 13- 11528, Αθήνα, e-mail: kageli@psych.uoa.gr

3. Κλίμακα Βαθμολόγησης της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητας [ΔΕΠ-Υ]

Σκοπός: Η Αξιολόγηση της πιθανότητας ύπαρξης Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητας [ΔΕΠ-Υ]

Δημιουργοί: Μετάφραση:Κ. Μανιαδάκη

Πηγή διαθεσιμότητας: Ψυχολογικό Κέντρο Αναπτυξιακών και Μαθησιακών Δυσκολιών «ΑΡΣΗ», Μιστριώτου 4, 11255 Αθήνα, e-mail: arsi@otenet.gr

4. Κλίμακα Αξιολόγησης του Παιδικού Αυτισμού

Σκοπός: Η αξιολόγηση συμπεριφορών στενά συνδεδεμένων με τον αυτισμό για έφηβους και ενήλικες

Δημιουργοί: Μετάφραση: Β. Παπαγεωργίου και Χ. Χατζηδημητρίου

Πηγή διαθεσιμότητας: Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο Βορείου Ελλάδας, Γιαννιτσών52, Τ.Κ.56429, τηλ: 2310554031, Θεσσαλονίκη.

5. Κλίμακα Διερεύνησης Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητας

Σκοπός: Η διάγνωση των δύο τύπων Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητας με βάση το DSM-IV.

Δημιουργοί: Μετάφραση: Β. Παπαγεωργίου και Β. Νταρούλης

Πηγή διαθεσιμότητας: Β. Παπαγεωργίου, Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο Βορείου Ελλάδας, Γιαννιτσών52, Τ.Κ.56429, τηλ: 2310554031, Θεσσαλονίκη.

6. Κλίμακα Ποιότητας της Συναισθηματικής Έκφρασης

Σκοπός: Η αξιολόγηση της ποιότητας της έκφρασης συναισθημάτων για ενήλικες (Πλαίσιο έκφρασης του συναισθήματος, συνθήκες και τρόπο, διαθεσιμότητα, καταλληλότητα και την αντίδραση του ακροατή).

Δημιουργοί: Ε. Παναγοπούλου και S. Maes.

Πηγή διαθεσιμότητας: Ε. Παναγοπούλου, e-mail:efharis@theforthnet.gr

7. Τεστ πλευρικότητας για παιδιά 4-8 ετών

Σκοπός: Η διαπίστωση της πλευρικής κυριαρχίας και η διερεύνηση των σχετικών διαταραχών σε παιδιά ηλικίας 4-8 ετών.

Δημιουργοί: Λ. Σταύρου και Δ. Σαρρής

Πηγή διαθεσιμότητας: Λ. Σταύρου, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Πανεπιστημιούπολη, τηλ: 2651095758-808, Δουρούτης 45110 Ιωάννινα.

<http://www.uoi.gr/laboratories>

e-mail:lstavrou@cc.uoi.gr

8. Τεστ σχολικής Ετοιμότητας και Δυσλεξίας: Συγκρότηση- κατασκευή δοκιμασίας διάγνωσης δυσλεκτικής συμπεριφοράς σε παιδιά ηλικίας 5-8 ετών.

Σκοπός: Η αναγνώριση, διαπίστωση και κατηγοριοποίηση της δυσλεκτικής συμπεριφοράς σε παιδιά ηλικίας 5-8 ετών.

Δημιουργοί: Λ. Σταύρου και Μ. Καρβούνης

Πηγή διαθεσιμότητας: Εργαστήριο Ειδικής Θεραπευτικής Αγωγής (ΕΡΕΘΑ), Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Πανεπιστημιούπολη Δουρούτης 45110, Ιωάννινα,

<http://www.uoi.gr/laboratories>

e-mail:lstavrou@cc.uoi.gr

9. Ερωτηματολόγιο για την αξιολόγηση της προβληματικής συμπεριφοράς παιδιών σχολικής ηλικίας»

Σκοπός: Η αξιολόγηση της των παιδιών της σχολικής ηλικίας, η οποία γίνεται από τους δασκάλους.

Δημιουργοί: Α. Καλαντζή-Αζίζι- Η.Γ. Μπεζεβέγκης (1990).

Πηγή διαθεσιμότητας: Ψυχομετρικό Εργαστήριο, Τομέας Ψυχολογίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Πανεπιστημιούπολη 15784.

Η.Γ. Μπεζεβέγκης, Τομέας Ψυχολογίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Πανεπιστημιούπολη 15784, Αθήνα, τηλ:2107277569-570, e-mail: ebesev@psych.uoa.gr.

10. Κατάλογος Καταγραφής Συμπεριφορών κατά Rutter.

Σκοπός: Η διαφοροποίηση συμπεριφορικών και συναισθηματικών διαταραχών και υπερκινητικότητας. Γίνεται από τους δασκάλους.

Δημιουργοί: Rutter M (1967), Μετάφραση: Μ.Πούλου.

Πηγή διαθεσιμότητας: Μαρία Πούλου, Κρήτης 33-12351 Αθήνα, Πανεπιστήμιο Πάτρας: τηλ. 2610997672.

11. Κλίμακα Σχολικής Προσαρμογής

Σκοπός: Η μέτρηση της σχολικής προσαρμογής των παιδιών δημοτικού, γυμνασίου και λυκείου.

Δημιουργοί: C.Power & J. Cotterell (Προσαρμογή Α. Κακαβούλης).

Πηγή διαθεσιμότητας: Α. Κακαβούλης, Ηρώων Πολυτεχνείου 6, 15342 Αθήνα.

12. Αθηνά Τεστ (Διάγνωσης Δυσκολιών Μάθησης)

Σκοπός: Η αξιολόγηση των κινητικών, αντιληπτικών, νοητικών και ψυχολογικών διεργασιών, καθώς και του επιπέδου και ρυθμού ανάπτυξης του παιδιού σε διάφορους τομείς με ευρύτερο σκοπό την εφαρμογή της κατάλληλης διδακτικοθεραπευτικής παρέμβασης και σε συνθήκες πρόληψης των μαθησιακών δυσκολιών και σε συνθήκες έγκαιρης διάγνωσης και θεραπείας τους.

Δημιουργοί: Ι. Ν. Παρασκευόπουλος, Α.Καλαντζή-Αζίζι και Ν.Δ. Γιαννίτσας

Πηγή διαθεσιμότητας: Ι. Ν. Παρασκευόπουλος, Α.Καλαντζή-Αζίζι και Ν.Δ. Γιαννίτσας (1999), Αθήνα

□Ελληνικά Γράμματα.

13. Achenbach's child behavior checklist and teacher's report form in a normative sample of Greek children 6-12 years old

Προσαρμογή: Roussos A, Karathanos G, Richardson G, Hartman C, Karajiannis D, Kyprianos S, Lazaratou H, Mahaira O, Tassi M, Zoubou V (1999).

Πηγή διαθεσιμότητας: Στέφανος-Κλάιβ Ρίτσαρντσον, τηλ:2109230058, mail:crichard@panteion.gr.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΙΣΗΓΗΣΗΣ

Ποικίλα είναι τα προβλήματα που προσδιορίζουν και καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την εκπαιδευτική πράξη. Έχει καταδειχθεί ότι η σχολική επίδοση δεν εξαρτάται αποκλειστικά από το δείκτη νοημοσύνης του μαθητή, αλλά είναι πρωτίστως θέμα ιδεολογικο-κοινωνικών σχέσεων με παραμέτρους που αφορούν την οικογένεια, αλλά και το σχολικό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Έτσι, η μάθηση συνδέεται συχνά με ένα πρόδηλο ή συχνότερα με ένα λαθάνοντα τρόπο με φαινόμενα που παράγουν εκπαιδευτικές ανισότητες μέσα στη σχολική τάξη. Συνεπώς, κύριο μέλημα του εκπαιδευτικού είναι αφενός μεν η επισήμανση της φύσης και του είδους των εκπαιδευτικών ανισοτήτων σε σχέση με τον τρόπο εκδήλωσής τους και τα αίτια που τα προκαλούν, και, αφετέρου η αντιμετώπισή τους μέσα στο κατάλληλο παιδαγωγικο-διδασκτικό πλαίσιο.

Για τους παραπάνω λόγους πιστεύουμε ότι αν και η διερεύνηση αυτών των ανισοτήτων σε ένα πρώτο επίπεδο – *το εμπειρικό* – μπορεί να γίνει με βάση τις απόψεις και παρατηρήσεις του εκπαιδευτικού για τους μαθητές του, στη συνέχεια σε ένα δεύτερο επίπεδο – *το επιστημονικό* – η διερεύνηση αυτή πρέπει να γίνεται με τρόπο συστηματικό και οργανωμένο μέσα από τη χρήση κατάλληλων εργαλείων. Τέλος, αφού εντοπιστούν οι κατηγορίες των «άνισων» μαθητών στην τάξη, ο εκπαιδευτικός, σε ένα τρίτο επίπεδο – *το παιδαγωγικο-διδασκτικό* – θα πρέπει να βρει εναλλακτικούς τρόπους για να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις εκπαιδευτικές ανισότητες μέσα στην τάξη, προβαίνοντας στις κατάλληλες παρεμβάσεις, είτε σε επίπεδο σχολικής τάξης, είτε σε επίπεδο σχολικής μονάδας, είτε ακόμα σ' ένα επίπεδο συνεργασίας του σχολείου με την οικογένεια του μαθητή και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Achenbach, T. M., & Edelbrock, C.S.(1981), *Behavioral problems and competences reported by parents of normal and disturbed children aged four through sixteen*, Monographs of the society for research in child development, 46 (Serial number 188).
- Bailey, D. B., & Wolery, M. (1992), *Teaching infants and preschoolers with disabilities*, New Jersey, Englewood Cliffs.
- Chimienti, G. (2002) *Ανακάλυψη- Αυτογνωσία- Αυτοκαριάρχια- Αυτοεκτίμηση*, μτφρ: Τρλίβα, Σ., Αθήνα: Πατάκι.
- Conners, C. K. (1990), *Conners rating scales manual*, Toronto, Ontario, Canada: Multi health system.
- De Moor, J. M. H., Τζουριάδου, Μ., Van Waesberghe, B.T. M., Κοντοπούλου, Μ. (1998), *Πρόωμη παρέμβαση σε παιδιά με αναπτυξιακές διαταραχές*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Hinshaw, S. P., Han, S. S., Erhardt, D., Huber, A. (1992), Internalizing and externalizing behavior problems in preschool children, *Clinical Child Psychology*, 21(2), 143-150.
- Piaget, J. (1979), *Το μέλλον της Εκπαίδευσης*, μτφρ: Κόντας, Α., Αθήνα: Υποδομή.
- Roussos, A., Karathanos, G., Richardson, G., Hartman, C., Karajiannis, D., Kyrianos, S., Lazaratou, H., Mahaira, O., Tassi, M., Zoubou, V. (1999), Achenbach's child behavior checklist and teacher's report form in a normative sample of Greek children 6-12 years old, *European Child and Adolescent Psychiatry*, 8.163-172
- Rutter, M. (1967), A children's behavior questionnaire for completion by teachers: preliminary findings, *Journal of child Psychology and Psychiatry*.
- Thomas, J. M., & Guskin, K.A. (2001), Disruptive behavior in young children: What does it mean? *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40(1), 44-51.
- Weare, C., Gray, G. (2000), *Η προαγωγή της ψυχικής και σωματικής και σωματικής υγείας στο σχολείο*, Ινστιτούτο Υγείας του παιδιού, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γέρου, Θ. (1991), *Σχολική Αποτυχία*, Αθήνα: Βιβλιολογία.
- Γκότοβος, Α., Μαυρογιώργος, Γ., Παπακωνσταντίνου, Π. (1996), *Κριτική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πράξη*, Αθήνα: Gutenberg.
- Καλαντζή- Ατζί, Α., Μπεζεβέγκης, Η. (1990), Αξιολόγηση από δασκάλους της προβληματικής συμπεριφοράς παιδιών σχολικής ηλικίας, *Νεοελληνική Παιδεία*, 6(21), 106-124.
- Κολιάδης, Ε. (1997), *Θεωρίες μάθησης και Εκπαιδευτική πράξη*, Τόμος Γ', Αθήνα: Αυτοέκδοση (Ε. Κολιάδης, Αγίου Γεωργίου 5- Αγία Παρασκευή, Τ.Κ: 15432).
- Μανωλάτσης, Γ., Τάφα, Ε., Κατάλογος Ελέγχου για την ανίχνευση προβλημάτων συμπεριφοράς στην προσχολική ηλικία, *Ψυχολογία*, Vol.12, No.2, Αθήνα.
- Ματσαγγούρας, Η. (2000), *Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας, Η σχολική τάξη*, Αθήνα: Γρηγόρη.
- Ματσαγγούρας, Η. (2005), *Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας, Τόμος Α*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μπίμπου-Νάκου, Ι., Κιοσέογλου, Γ. Στογιαννίδου, Α. (2001), Δυνατότητες και δυσκολίες παιδιών σχολικής ηλικίας στο οικογενειακό και σχολικό πλαίσιο, *Ψυχολογία* 8(4), 506-525.
- Ξωχέλλης, Π. (2000), *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, Αθήνα: Αφοί Κυριακίδη.
- Παπαδόπουλος, Ν. (2006), *Λεξικό της Ψυχολογίας*, Αθήνα: Παπαϊωάννου Α.
- Παπαθεοφίλου, Ρ., Σώκου Μπάδα, Κ., Μητσογιάννης, Ι., Παντελάκης, Σ. (1989), Σχολική επίδοση: κοινωνικοί, ψυχικοί και σωματικοί παράγοντες: ψυχική διαταραχή και σχολική επίδοση, *Ψυχολογικά Θέματα* 1(3), 211-229.
- Παπιάς, Α. (1990), *Μαθητοκεντρική Διδασκαλία*, Τόμος 3^{ος}, Αθήνα: Βιβλία για όλους.
- Παπιάς, Α., *Σύγχρονη Θεωρία και Πράξη της Παιδείας*, Τόμοι Α' & Β', Αθήνα: Δελφοί.
- Παπαστάμιου, Σ. (1989), *Εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας*, Αθήνα: Οδυσσεύς.
- Παρασκευόπουλος, Ι. Ν., Γιαννίτσας Ν. Δ. (1999), *Ερωτηματολόγιο Διαπροσωπικής και Ενδοπροσωπικής Προσαρμογής (ΕΔΕΠ)*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παρασκευόπουλος, Ι. Ν., Λεούση, Χ. (1970), Διάγνωση προβληματικής συμπεριφοράς εις παιδιά, *Σχολική Ψυχική*, 31, 119-124.

Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 4^ο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα: «Σχολείο Ίσο για Παιδιά Άνισα», Αθήνα, 4- 6 Μαΐου 2007.

Στάθης, Φ. (2005), *Κοντά στο παιδί με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*, Πειραιάς, Διαθεσιμότητα: ΠΕΚ Πειραιά.

Στάθης, Φ. (2006), *Μαθησιακές δυσκολίες και δυσλεξία*, Πειραιάς, Διαθεσιμότητα: ΠΕΚ Πειραιά.

Σταλίκας, Α., Τρίλιβα, Σ., Ρούσση, Π. (2002), *Τα ψυχομετρικά εργαλεία στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Τάφα, Ε. (1997), *Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Τζάνη, Μ. (1998), *Θέματα Κοινωνιολογίας της Παιδείας*, Αθήνα: Γρηγόρη.

Τσιπλιάρης, Α. (2000), *Ψυχοκοινωνιολογία της Σχολικής Τάξης*, Αθήνα: Εκδόσεις Εκπαιδευτικών «Περιβόλια».

Φρόγκου, Χ. (2004), *Ψυχοπαιδαγωγική*, Αθήνα: Gutenberg.

Χατζηγήστου, Χ., & Horf, D. (1991), Προβλήματα συμπεριφοράς και σχολικής επίδοσης μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών, *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 14-15, 107-143.